

Paár Ádám

A svéd jóléti modell története

A skandináv térség 20. századi fejlődése mutatja, hogy egy félperifériás fejlődésű térség képes lehet tanulóképességgel, belső erőforrásai átcsoportosításával bejutni a fejlett államok klubjába. Hogyan érte ezt el a régió? Ezt a sajátos – skandináv típusú – „nyugatosodást” mutatjuk be Svédország példáján.

Magyarországon igen gyakran a “Nyugat” fogalma alatt Németországot, Franciaországot és Nagy-Britanniát, valamint az Egyesült Államokat értik. De emellett, mint az köztudott, az 1990-es években a legendás osztrák jólét gyakorolt csáberőt a magyar állampolgárokra. Ausztria jelentette a jóléti társadalom vagy szociális piacgazdaság belátható, történelmileg megfogható, s ezért reálisan megközelíthető példáját, míg Skandinávia távoli régióként, amelynek története csak ritkán, kivételes esetekben fonódott össze Közép-Európáéval (gondoljunk a 17. századi svéd [“özönvízre”](#) Lengyelországban), egy vágyott utópiaként, “eszem-iszom országgént” élt a magyarok képzeletében. Mondhatni úgy is, hogy Ausztria a rendszerváltás után a jóléti társadalom *minimumát* jelentette (amelynek követésére úgymond Magyarország determinált), míg Skandinávia a *maximumot*, vagyis egy szuper-jóléti térséget, mondhatni, a jóléti társadalmak üvegplafonját (amely olyan tökéletesnek tűnt, hogy elérhetetlen). Skandinávia legalább száz éve “divatban van” olyan területként, amely alternatívát jelent gazdasági és szociális tekintetben a német, francia vagy angolszász országok fejlődésével.

Ma Skandinávia kapcsán mindenkinek a jóléti állam fogalma ugrik be. Esetleg olyan fogalmak, mint az Ikea, a finn út, a népfőiskola, vagy éppen a Nobel-díj. Jogosan csodálkozhatunk hát, hogy 1920-ig, azaz csaknem száz évvel ezelőttig Skandinávia és Magyarország ugyanott állt:

mindkét régióban forradalmi és polgárháborús helyzet volt (Magyarország ráadásul egy háború emberi, gazdasági és területi veszteségeit nyögte), romló életkörülmények, a politikai-eszmei táborok közötti kibékíthetetlen szembenállás (ne feledjük, hogy Svédországban éhséglázadás és sztrájkhullám, Finnországban polgárháború volt az 1917-18-as években). Mi a titka Skandináviának, hogy az északi régió sikeresen megküzdött az öröklött problémákkal? Magyarországon is érdemes szemügyre venni, mit csinált jól a skandináv régió az elmúlt száz évben, annak érdekében, hogy megtanuljuk, mit adtak a pártok hozzá a történelmi körülményekhez.

Bár a skandináv térségről írunk, Svédország példáján mutatjuk be a régió fejlődését. Ennek oka, hogy megítélésünk szerint Svédország mintegy önmagában sűrítve megjeleníti a skandináv országok fejlődésének jellegzetességeit. Külföldön általában Svédországot, a legendás „svéd példát” (korábbi nevén, a mára elavult, s egyébként konzervatív szerzőktől átvett „népotthon”-modellt) azonosítják az „északi modellel”, azaz a skandináv jóléti társadalmak modelljével.

Több választ adhatunk arra, miért sikerült Svédországnak felülemelkednie a rossz történelmi hagyományokon, és miként tudott kialakítani egy alternatív nyugatos fejlődést, amely idővel mintatformáló lett - hiszen manapság [Bernie Sanders](#) és [Joe Biden](#) hivatkoznak a svéd példára. Kereshetjük a választ a történelemben, a gazdaságföldrajzban, és a pártrendszer szerkezetében. A társadalmi életnek mindezeket a területeit számba vesszük a jelen írásban,

annak érdekében, hogy a lehető legteljesebb módon bemutassuk a mintaértékű svéd fejlődést, elsősorban a pártfejlődés alapján. A svéd modell (mint a skandináv modell afféle mintája) nem jöhetett létre, ha a politikai erők nem tanulnak meg együttműködni. A kedvező természetföldrajzi és társadalmi tényezők csak esélyt jelentettek a megegyezésre. A megegyezés megvalósulásához azonban a pártok közötti kompromisszum szükségeltetett.

Az első fejezetben bemutatjuk a skandináv országok közös jellegzetességeit. A második fejezetben magát a svéd fejlődést vizsgáljuk meg, különös tekintettel a Svédország Szociáldemokrata Pártja (SAP) részvételére a jóléti állam kialakításának folyamatában. Elemezzük a svéd és referenciaként a magyar pártszerkezet, pártosodás és pártpolitikai kultúrát, hogy kiderüljön, miért sikerült Svédországnak megelőznie a sok tekintetben (földrajzilag, élelmiszertermelésben) előnyösebb adottságokkal rendelkező Magyarországot. Végül ismertetjük a jóléti állammal szembeni konzervatív kritikákat, a szociáldemokrácia erre adott válaszait. A konklúzióban levonjuk a vizsgálat eredményeit.

A svéd modell magyar szemmel

A skandináv társadalom és politika kutatása hosszú múltra néz vissza, ez volt talán az a terület, amelyet a magyar társadalomkutatók mélyen elemeztek. A népi írók az 1930-40-es években írtak Skandináviáról (ezekben az évtizedekben német, francia szerzők is fölfedezték a régió sajátos társadalmi fejlődését), kiemelve a skandináv oktatás

fejlettségét, a dán szövetkezeti modellt, a népfőiskola intézményét, és rácsodálkoztak olyan jelenségekre, mint a hosszú ciklusú szociáldemokrata kormányzás, valamint a paraszti népesség - magyarországi mércével - magas életnívója. Még egy könyv is született 1940-ben [Boldizsár Iván tollából](#) *A gazdag parasztok országa* címmel, amely népszerűsítette a dán szövetkezeti mozgalmat Magyarországon. A Boldizsár Iván által megfogalmazott rejtély (miért a kontraszt Skandinávia és Magyarország között) azóta is foglalkoztatja a magyar szociológusokat és a közgazdászokat. De nemcsak őket: olyan, egymással vitában álló politikusok dicsérték Skandináviát (Svájjal és a magyar részről jobban ismert Ausztriával együtt), mint a szociáldemokrata Böhm Vilmos, a konzervatív Sulyok Dezső és a liberális Ignotus Pál.

A szociáldemokrata emigráció 1973-as *Alternatíva* című programjának nyelvezete teljes egészében az északi és osztrák szociális modellen alapult (kimutathatóak rajta természetesen a magyar történelmi hagyományok, mint az 1945-ös nemzeti bizottságok és 1956-os munkástanácsok szerepeltetése, ámde ez nem mond ellent a skandináv modell hatásának - hiszen a skandináv szociáldemokrata pártok pragmatikusan nem az elvont filozófiai modellek, hanem a történelmi hagyományok követését javasolták). Mondhatni: a skandináv modell egy szociális konszenzus volt azon erők számára, amelyek elutasították mind az 1945 előtti jobboldalt, mind a kommunista hatalmat.

Magyarországon a rendszerváltás egybeesett a szociáldemokrácia hazai hagyományainak és külföldi példáinak keresésével. Miközben a Blair-féle harmadik utas modell eltérítette a Munkáspártot a neoliberalizmus irányába, és a német szociáldemokrácia távol került a Willy Brandt-féle eszménytől, a skandináv szociáldemokrácia pozíciói imponálóak voltak. Bár a jóléti állam 1980-90-es évekbeli "apálya" nem kerülte el a skandináv államokat (amely természetes is volt, hiszen a bőkezű állam egyre nagyobb forráshiánnyal küszködött), és a skandináv kormányok végrehajtottak korrekciókat a rendszeren, nem mondtak le a társadalmi igazságosság és szociális biztonság értékéről (ezzel kapcsolatban szokás idézni az 1990-2000-es évek svéd szociáldemokrata kormányfőjét, Göran Perssont: „le kell nyesnünk helyenként a szociális, jóléti rendszert, hogy megmentjük a lényegét.”

Nem véletlen, hogy sokan az 1990-es években a skandináv szociáldemokráciát tekintették eszmei iránytűnek, hiszen láthatóan a modell ellenállt a Blair-Giddens-féle harmadik utas szociáldemokrata elképzeléseknek és a neoliberális receptnek. A magyar szerzők bemutatták, mit tanulhat Magyarország a skandináv térségtől. [Jávorszky Béla](#) elemezte a skandináv államok (hosszú ideig nem makulátlan) nemzetiségpolitikáját. [Gallai Sándor](#) a skandináv modell történetét és a skandináv országok európai integrációját egységben mutatta be. Miként a szakirodalom általában, Gallai elmélete abból indul ki, hogy Skandinávia a 20. század elején félperiféria volt, egyoldalú

(agrártúlsúlyú) gazdasági szektorral. Kiemeli a jóléti reformokért folytatott évtizedes küzdelmek alapjaként a szabad parasztság nagy arányát a skandináv társadalmakban. Ugyancsak Gallai hangsúlyozza, hogy bár vannak közös vonások, a skandináv államok jóléti politikái külön nemzeti utakon fejlődtek. [Kulcsár Péter](#) és [Konok Péter](#) összefoglaló szociáldemokrácia-történeti szintézisei tartalmazták a svéd szociáldemokrata párt történetét.

Pogátsa Zoltán 2016-ban megjelent *Magyarország politikai gazdaságtana: az északi modell esélyei* című könyvében érvelt az [északi modell életképessége](#) és alkalmazhatósága mellett, cáfolva számos, a skandináv modellel kapcsolatos közkeletű mítoszt: 1. azt, hogy a skandináv modell kudarcot vallott, 2. a skandináv modell kulturális determinizmusát, és azt, hogy más kultúrákban nem lehet megvalósítani, 3. hogy a neoliberális modell halálra ítélte általában a jóléti államot. Pogátsa hangsúlyozza Gösta Esping-Andersen dán kutató alapján, hogy középosztályra van szükség a működő demokráciához.

[Gedeon Péter](#) Peter Swenson elmélete, az osztályközi koalíciók elmélete alapján kifejti, hogy az amerikai New Deal eleinte radikálisabb volt, mint a svéd és általában skandináv jóléti állam. Ám az 1950-60-as években a svéd fejlődés elhagyta az Egyesült Államokat. Ennek oka a munkáltatók és munkavállalók közötti együttműködés, szövetség, vagyis az osztályközi koalíció kialakulásába keresendő. Míg az Egyesült Államokban a munkáltatók és szakszervezetek viszonya ellenséges volt,

Svédországban a szakszervezetek megtanultak pragmatikusan politizálni. Ez arra figyelmeztet, hogy nem lehet mindent megérteni a pártpolitikából. A pártok mellett a munkáltatói és munkavállalói szervezetek is fontos szerepet töltenek be a konfliktusok föloldása és az edukáció folyamatában.

A skandináv jóléti állam "titkáról" szóló magyarországi szakirodalom tehát viszonylag gazdag. Megítélésünk szerint még mindig vannak azonban olyan kérdések, amelyekkel az eddigi irodalom nem foglalkozott mélyen: 1. milyen közös sajátosságok vannak Svédország és Norvégia, Dánia és Finnország társadalomfejlődése között, 2. hogyan alakult a SAP ideológiai arculata, miként reflektált az a svéd társadalmat érő külső és belső adaptációs nyomásokra, és 3. miért nem következett be a jóléti társadalom válsága, dacára a svéd rendszert érő belső kritikáknak.

A skandináv országok közös sajátosságai

Mi az, ami összekötötte ezeket az országokat, ami miatt egyáltalán egyetlen régiónak tekinthetjük őket? Mindenekelőtt a zord földrajzi környezet, amely egyszerre jelentett védelmet és kihívást az itt élő népek számára.

A kivándorlás ígérkezett válaszként a földszűkössegre, és a népességnövekedésre. Az 1870-1913 közötti évtizedek tekinthetőek az Egyesült Államok irányába tartó skandináv kivándorlás fénykorának. Az 1870-es években az országonként ezer lakosra jutó skandináv

kivándorlók száma Dániában 1,97, Norvégiában 4,33, Svédországban 2,96 fő volt. Az 1880-as években már az ezer főre eső amerikai kivándorlók száma Dániában 3,74, Norvégiában 10,16, Svédországban 8,25 fő. Csak az 1890-es években esett vissza időlegesen a kivándorlás mértéke, ami összefüggésben áll az iparosítás fokozódásával, az éhínségek lassú megszűnésével (Svédországban 1868-ban volt az utolsó éhínség békeidőben, természetesen a világháború alatt - az élelmiszerszállítás blokádja miatt - az éhezés visszatérő problémát jelentett), ám a századfordulótól a migráció mértéke ismét növekedett.¹

A természetföldrajzi viszonyok hatására kialakult egy erős szolidaritásközösség, amely legalábbis egy olyan társadalmi alap volt, amelyre a későbbiekben a skandináv kormányok építhették a jóléti modelljüket. Önmagában azonban még a szolidaritásközösség kevés lett volna a jóléti rendszer kialakulásához, ha a politikai rendszer aktorai nem vállalják a szegénység csökkentésének és a társadalmi igazságosság képviselésének programját.

A másik közös vonás ezen országok között a társadalmi rendszer hasonlósága. A 19. században, a nemzeti romantika korában a svéd és norvég szerzők büszkén, és a nemzeti elfogultságtól nem mentesen emlegették, hogy e két országban a szabad parasztság rendi jogállása

¹ Erik Bengtsson: Inequality and the working class in Scandinavia 1800 to 1910. *Lund Papers in Economic History*. No. 146., 2016., Department of Economic History, Lund University. 8. <https://lup.lub.lu.se/search/ws/files/5412345/8514799.pdf>, 2021. 05. 10.

megőrződött. Utóbbival egész Európában egyedül még Svájc büszkélkedhetett. Svédország sorsát meghatározta, hogy a vékony nemesség és polgárság mellett egy nagyszámú parasztság élt, amely féltékenyen őrködött jogai fölött. Carl Jonas Love Almqvist költő, tanár és lelkész, az északi romantikus irodalmi kör tagja büszkén írta, hogy *„egyetlenként Európa országai közül, olyan néposztály található parasztság néven a társadalom alján, amely már ősemlékezet óta rendelkezik politikai jogokkal...Mi, akik itt Északon élünk, és gyermekkorunktól fogva hozzászoktunk lakóhelyünk sajátosságaihoz, talán semmi rendkívülit nem találunk ebben; ám ha a szemlélő összehasonlítja Skandinávia népét a többi európai országgal, mindinkább figyelemre méltónak érzi a dolgot.”*² Mindez a pártok kialakulása, a pártrendszer szerkezete miatt sem érdektelen, mert a klasszikus konzervatív és liberális pártok mellett először a parasztság érdekeit képviselő agrár- vagy parasztpártok szerveződtek meg a 19. században.

A nemesség túlságosan kis létszámú volt ahhoz, hogy szembeszegüljön a királyi hatalommal, és mivel a zord természetföldrajzi környezetből fakadóan megélni kizárólag a földbirtokából nem tudott, kénytelen volt állami szolgálatba lépni, esetleg vállalkozni. A királyi hatalom számára a parasztság szövetségest jelentett a nemességgel szemben. Az 1809-es svéd alkotmány deklarálta Svédország királyának

² Vilhelm Moberg: Népem története. Svédországban a középkorban. Bp., 1984., Gondolat Kiadó. 291.

uralmát. Ugyanakkor az alkotmány hangsúlyozta, hogy a királynak meg kell osztania hatalmát a parlamenttel. A parlamentben a polgárság és a gazdagparaszság rendelkezett képviselettel. Ezért a 19. század utolsó évtizedeiben – miként egyébként a korabeli Magyarországon – az általános választójog kivívása volt napirenden. Az általános választójogért küzdő ligából alakult meg a Szabadelvű Szövetség, amelyből később a Liberális Párt kinőtt.

Az általános választójog hívei hadat üzentek annak a berögzült tekintélyelvű fölfogásnak, hogy a tulajdonosok kezébe kell adni a döntést a közösségről. Ám régi igazság, hogy a tekintély meggyöngyítése egy területen maga után vonja más tekintélyek megrendülését. A tulajdonos polgárság, jómódú parasztság és az arisztokrácia elleni támadás együtt járt a királyi hatalom bírálataival. Míg sokan az általános választójogtól várták az üdvözülést, mások már a köztársaságra gondoltak. Ugyanakkor a politikai reformok követelése fedezetül szolgált más reformok számára, amelyek már nem csak az alkotmányos berendezkedés, hanem az egész társadalmi rendszer megváltoztatását irányozták elő.

Azért fontos ezt hangsúlyozni, mert Skandináviáról az a közhely él az emberek fejében, hogy a skandináv társadalom bízik a békés reformokban, és a skandináv fejlődés dinamikáját a radikális eszközök elutasítása jellemzi. Ennek az állításnak az igazsága attól függ, miként definiáljuk a radikalizmust, és hogyan mérjük.

A 20. század első évtizedében a konzervatívok számára a liberálisok által követelt általános választójog éppen elég radikálisnak számított – nem csak Skandináviában, hanem Európa minden országában (bár voltak konzervatívok, mint az angol Benjamin Disraeli, akik fölismerték a választójog kiterjesztésében rejlő potenciált a társadalmi támogatottság növelésére, a csoportellentétek kiegyensúlyozására). Majd a következő évtized végén a szociáldemokraták hatalomra jutása ismét radikális lépés volt, immár nemcsak a konzervatívok, hanem a liberálisok többsége számára is, hiszen ők ugyanúgy féltették a tulajdonos polgárság érdekeit, gazdasági hatalmát. 1919-20-ban a kommunista pártok színre léptek mindegyik országban, sőt a norvég Munkáspárt 1919-ben testületileg csatlakozott a Kominternhez. Igaz, amikor a vezetőség észrevette, milyen társaságba kerültek, kiváltak onnan 1923-ban.

Ellentétben a közhiedelemmel, hosszú ideig nem tűnt lehetetlennek, hogy Skandinávia követi a bolsevik Oroszországot. A kommunista pártok az 1930-40-es években jelentékeny politikai erőt képviseltek, később azonban – a skandináv társadalmakban a szegénység lassú megszűnésével, a szociális intézmények bővülésével párhuzamosan – inkább csak szubkultúraként, mozgalomként léteztek.

A szociális kérdés az 1950-es évekig súlyos problémát jelentett ezekben az államokban. A szociális kérdés szorosan összekapcsolódott a regionális kérdéssel. A két háború között például a Felső-Svédországban (Norrland) tevékenykedő kommunisták egyik vezetője,

Hilding Harberg a Norrland és Dél-Svédország közötti viszonyt az India és Anglia közötti kapcsolathoz hasonlította, és a népgyűlésen Lenin képe alatt követelte a norrlandi ipar védelmét, hogy annak haszna Észak-Svédországot gazdagítsa, ne a Délt.³ Az észak-svéd kommunisták a regionális ellentétet használták ki pártjuk népszerűsége érdekében.

A radikalizmusok által jelentett kihívások nem tekinthetők fölöslegesnek vagy kizárólag ártalmasnak egy politikai rendszerben. A radikális mozgalmak jelentősége abban áll, hogy olyan kihívásokat idéznek elő, amelyekre a centrumban álló pártoknak, mozgalmaknak kényszerűen reagálniuk kell. A centrum pártjai és mozgalmi is csak *valamihez* képest tekinthetők mérsékeltnek. Ha nincsenek radikális pártok, mozgalmak, akkor a mérsékelt jelleg súlytalan.

Feltétlenül meg kell említeni alapvető sajátosságként a társadalmi önszerveződés magas fokát. Pontosan tudjuk, hogy egy társadalom élhetőségét és a demokrácia sikerességét a társadalmi egyletek szövetének sűrűsége is befolyásolja. Minél sűrűbb szövetű a társadalmi élet, annál nagyobb a lehetősége annak, hogy különböző társadalmi állású, világnézetű emberek megszerveződjenek, egymással kapcsolatba lépjenek. A társadalmi egyletek, társaskörök, klubok, szövetkezetek lehetőséget adnak az önkormányzatiság gyakorlására is, ennek révén valóságos laboratóriumai a demokráciának.

³ Fredrik Böök: A gazdag és szegény Svédország. Bp., 1940., Athenaeum. 10-11.

Skandináviában a polgári és paraszti önszerveződés a 19. század közepére nagy hagyománnyal rendelkezett. A szabad parasztság nagy létszáma és az írni-olvasni tudás Európán belül kiemelkedően magas aránya, a parasztság iskolázottsága jó alapot jelentett a társadalmi önszerveződésre. Különösen fontos kiemelni a szövetkezeti mozgalom szerepét. A szövetkezeti mozgalmak kialakulásának első hulláma az 1840-60-as évekre tehető. Svédországban 1850-ben, Dániában 1851-ben alakultak meg az első szövetkezetek, nem sokkal a hasonló francia és olasz intézmények után. A szövetkezeti mozgalom kibontakozásának második szakasza a 19. század második felére tehető.

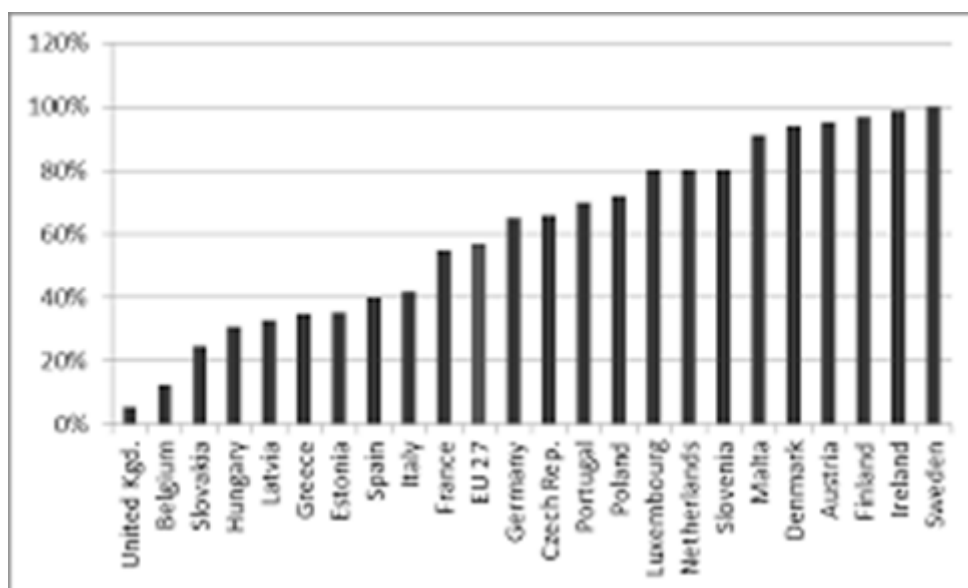
A skandináv térség két mag-országánál fejletlenebb gazdasággal rendelkező, gyér lakosságú Finnországban az 1899-ben alakult Pellervo Társaság nyújtott hátteret a szövetkezetek létrejöttének.⁴ Manapság 90 országban 1,4 millió szövetkezet működik, amelyek tagsága együttesen eléri az egymillárd főt. Mindez jelzi, hogy ellentétben a magyar mentalitással, amely kézlegyintéssel intézi el a szövetkezést, azt még mindig azonosítva a szovjet típusú kolhossal vagy a magyar tsz-ekkel, a szövetkezetek élnek és virágoznak. A globalizáció, a népességnövekedés és a majdnem ipari mértékű mezőgazdaság korában szükség is van rájuk! Skandináviában ma is virágoznak a szövetkezetek. És nem csupán a mezőgazdaságban! Svédországban

⁴ Jorma Wilmi: From Slash-and-burn harvest to common raw source: Cooperatives as a resource in Finnish countryside from the beginning of the twentieth century to the present time. In: Zsuzsanna Varga-Anssi Halmesvirta: Agriculture and rural life in Finland and Hungary. Sarka, 2018, Suomen maatalousmuseo Sarka 79-80.

1940-ben lakásépítési szövetkezet alakult meg, amely ma is létezik, és jelenleg 176 ezer társasház 2650 szövetkezet keretében hirdeti a lakásépítési szövetkezet sikerességét. Finnországban egy meredek visszaesés után az aktív szövetkezetek száma 1982 emelkedett, és ma 5000 szövetkezet található.

Tejgazdaság-szövetkezetek részesedése az egyes országok piacán 2010-ben

(forrás: Markus Hanisch-Malte Müller-Jens Rommel: Support for Farmers'

Cooperatives. Sector Report. Dairy. Wageningen, 2012., 18.)

A szövetkezeti mozgalom társadalmi és nevelő tevékenysége nem becsülhető alá. Ez még talán fontosabb is, mint az a hatása, amelyet kifejt gazdasági téren. Ezt az igazságot fogalmazta meg a magyar agrárius mozgalom elindítója, Károlyi Sándor gróf, aki a szövetkezetek 1904-es budapesti kongresszusán elmondott beszédében kitért a szövetkezeti mozgalom demokráciára nevelő szerepére: mint remélte, Közép- és Kelet-Európában „a szövetkezésnek még fontosabb következményei lesznek, mert itt hathatósabb tényezője lesz a haladásnak.”⁵ A szövetkezetekben való adminisztratív munkában való részvételtől azt várta, hogy ez elvégzi a parasztság körében egy értelmiségi réteg kiválasztását.

A skandináv országok másik közös jellemzője az alacsony gyermekszám. A kétgyermekes családmódel már a 19. század végén eléggé elterjedt volt. Mögötte az a logika állt, hogy a szűkös, zord földterület nem tette lehetővé a kettőnél több gyermeket nevelő családok kiterjedését. Azonban a kevés gyermeket kiegészítette a családok és kisközösségek közötti erős szolidaritás. Ezért nem lehet egyszerűen összehasonlítani mechanikusan a skandináv módel például a dél-dunántúli (ormánsági) egykével, amely kiváltotta a magyar népi írók sorának elkeseredését.

Ugyanis Magyarországon éppen az hiányzott a jelenség mögött, ami Skandináviában a lényeg volt: a családokon, sőt régiókon átívelő,

⁵ Károlyi Sándor gróf megnyitója a szövetkezetek nemzetközi kongresszusán. 1904. szeptember 6. Bp., 1908. 4.

majd idővel állami szintre helyeződött horizontális szolidaritás, amely belenőtt a jóléti államba. Továbbá Magyarországon nem létezett olyan szövetkezeti mozgalom és olyan fejlett ipar, amely fölszívta volna a falusi munkaerő-kínálatot. Másrészt Skandináviában nem állt fönn a nemzetvédelmi szempont, amely a népi írókat nyugtalanította: nem volt olyan nemzetiség (mint Magyarországon a német nemzetiség), amely gazdaságilag profitált volna a magyar népességet érintő egyke-rendszerből.

Mindezeknek a fenti tényezőknek a számba vétele jelzi, hogy Skandinávia országai rendelkeztek közös sajátosságokkal, amelyek lehetővé teszik, hogy egyazon kultúrának tekinthessük őket, az egyes nemzetekre jellemző sajátosságok ellenére. A regionális sajátosságok önmagukban nem vezettek volna el még a jóléti állam skandináv formájának kialakulásához. Ezek a regionális sajátosságok *csak esélyt jelentettek*. Ahhoz, hogy sikeres jóléti társadalmakról beszéljünk, szükség volt még valamire: a pártok közötti megegyezésre. Nem becsülhetjük tehát alá a pártok szerepét, és a pártrendszer szerkezetét! Ennek megértéséhez szükséges megismerni a skandináv társadalmak és a pártrendszer kapcsolatát.

A társadalom és a pártrendszer összefüggései

Ahogy korábban írtunk róla, a skandináv országok társadalmát a parasztság nagy száma és aránya jellemezte. 1850 előtt a svéd társadalom 90%-a élt falun, és ennek a falusi népességnek a 4/5-e rendelkezett saját földbirtokkal, a maradék 1/4 zsellér, agrárproletár volt.

Carl-Johan Gadd svéd gazdaságtörténész mindennek alapján igazoltnak látta, hogy a parasztság kulcspozíciót töltött be a társadalomban. Norvégiában és Dániában sem volt más a paraszti népesség helyzete.

Mindebből következett, hogy a parasztpártok jelentős, sőt Magyarországnál sokkal jelentősebb – szerepet játszottak a skandináv országok történetében. Magyarországhoz képest ugyancsak nagy eltérés, hogy a parasztpártok gazdaságilag jellegzetesen liberális arculattal rendelkeztek. Az alábbi paraszt- vagy agrárpártokat lehet megkülönböztetni a skandináv térségben:

név	alapítás	ország
Venstre (Bal)	1870	Dánia – később liberális párttá vált
Norvég Agrárszövetség	1896	Norvégia
Centrum Párt	1906	Finnország
Parasztszövetség, későbbi nevén Centrum Párt	1913	Svédország
Norvég Farmer és Kisparaszti Szövetség	1913	Norvégia
Farmerek Pártja	1923	Dánia
Finn Vidék Pártja	1959	Finnország
Åland Centrum	1976	Åland-szigetek (Finnország)

A fenti pártok jelentős része gazdaságpolitikai értelemben liberális, kulturálisan azonban konzervatív, és mint ilyen, a konzervatív pártok potenciális szövetségese, ugyanakkor társadalompolitikájuk miatt szabad vegyértékkel rendelkeznek országaik szociáldemokrata pártjai felé is. Úgy is fogalmazhatunk kicsit leegyszerűsítve: a dán, svéd, norvég parasztpártiak kulturálisan „jobboldaliak”, a szociális kérdést illetően „baloldaliak” (természetesen a jobb- és baloldaliságot országuk hagyományai és politikai kultúrája, valamint a korszak gondolkodásmódja alapján értelmezve), miközben gazdaságilag liberálisok.

A parasztpártok mellett a liberális pártok is a centrum szerepét töltik be a jobb-és baloldal tömbje között. A skandináv liberális pártok elkerülték azt az egészségtelen szellemet, amely a magyar pártrendszert megmérgezte a rendszerváltást követően. Míg az SZDSZ tartósan az MSZP szövetségese lett, és így állandó mumus és bűnbak a jobboldalon, a skandináv országok liberális pártjai képesek voltak megőrizni egyforma távolságukat – vagyis inkább egyforma közelségüket – mind a jobb-, mind a baloldalhoz. A liberális pártok középutasságát elősegítette az a szociológiai tény, hogy bázisuk jórészt a kisvárosokban és falvakban élt, és jórészt ott él ma is. A kulturális kérdésekben a liberális pártok általában megengedőbbek, mint a parasztpártok, szociális kérdésekben kevésbé baloldaliak. Hozzátehetjük még, hogy a már ismertetett szövetkezeti mozgalom józanul ellensúlyozza a liberális gazdaságfilozófiai elveket.

A szociáldemokrata pártok a 19. század végén szerveződtek meg. Igen korán, ha az iparosítás ütemére gondolunk. Az alábbiakban a Svédország Szociáldemokrata Pártja (SAP) példáján mutatjuk be a szociáldemokrácia útkeresését és arculatváltását. Hiszen a párt története sűrítetten foglalja magában a többi skandináv ország szociáldemokrata pártja történetét.

A szociáldemokrata párt 1889-ben alakult meg. Programja harcosan harangozta be a szocializmus kivívásának programját, de gyakorlatban a párt – hasonlóan a német párthoz, amely a mintát szolgáltatta – az általános választójog kivívását, a polgári demokrácia kialakítását helyezte középpontba. Miközben az elvek szintjén a SAP nagyon radikális hangot ütött meg, egyebek mellett királyellenességével, a napi praxisában mérsékelt volt. Sokkal inkább a fölvilágosodás, az evangélikus egyház szociális tanítása, valamint az életkörülmények lassú javítására törekvés határozta meg arculatát, mint a marxizmus.

1907-ben a SAP a liberális pártokkal karöltve elérte legfontosabb követelését: a férfiakra kiterjedő választójog megadását. Az ekkor megrendezett választáson 34 szociáldemokrata képviselő került be az alsóházba. A svéd elit ekkor – a német közéletből átvett terminussal – „hazátlan bitangnak” nevezte a szociáldemokratákat. 1917-ben a szociáldemokrácia, szövetségben a Nils Edén vezette Liberális Párttal, tüntetésekkel kikényszerítette a választójog kiterjesztését a nőkre, valamint a király kvázi abszolutisztikus hatalmának korlátozását.

Svédország ezzel alkotmányos monarchiává vált. 1920-ban a SAP vezetője, Hjalmar Branting kormányt alakíthatott. Még két alkalommal (1921-1923, 1924-1925) töltötte be a miniszterelnöki posztot. Aki Dániában Thorvald Stauning volt (1924-1926, 1929-1942), az volt Branting Svédországban. Mindkettőjüket országuk modern államalapítójának tekintik. Norvégiában viszont 1945-ig kellett várni a szociáldemokrata párt hatalomra kerülésére.

Mindegyik skandináv országban súlyos törést jelentett a kommunista pártok színre lépése. Norvégiában a Munkáspárt testületileg csatlakozott (a szociáldemokrata pártok közül egyedül!) a Kominternhez, azaz a kommunista pártok szervezetéhez, igaz, hamarosan kilépett onnan. Svédországban a kommunista párt folyamatosan balról bírálta a szociáldemokráciát. Különösen a ritkán lakott, szegény Észak-Svédország vált a kommunista párt agitációjának fellelvárává, ahol amúgy is rossz szemmel nézték azt, hogy a „déliiek” kiviszik a tőkét a régióból. Ahogyan Norvégiában és Finnországban, nem volt ritkaság, hogy templomokban tartottak kommunista gyűléseket, és nem egy házban a helyi fundamentalista hevületű evangélikus reformer lelkész képe egy sarokban lógott Sztálin képével. Az 1929-es gazdasági válság során a sztrájkok ismét elborították az országot. Félő volt, hogy a forradalom megdönti a rendszert.

Per Albin Hansson (1932-1946) szociáldemokrata kormánya sikeresen kezelte a válságot. Ennek része volt az amerikai New Deal mintájára a közmunkák bevezetése, valamint a jövedelemadó és

rászorultság alapján a nyugdíj bevezetése. Dániában Stauning ugyancsak sikerrel reorganizálta a gazdaságot. 1938-ban a saltsjöbadeni egyezményrel a svéd állam, a munkáltatók és a munkavállalók szervezetei megállapodtak a gazdasági rendszer átalakításában, olyan módon, hogy az eleget tegyen a társadalmi igazságosság és a gazdasági hatékonyság követelményének.

A munkáltatói szervezeteket megnyugtatta, hogy a szociáldemokrata kormány élesen szemben állt a kommunista agitációval. S fordítva: a munkáltatók szervezetei nem törekedtek a szélsőjobboldal fölhasználására, szemben azzal, ahogyan az Olaszországban vagy Németországban történt, ahol a fasiszta és náci rohamosztagok eleinte nagy támogatást kaptak a nagybirtokos és nagyiparos szervezetektől.

1944-ben a SAP revízió alá vette programját. A marxista utalások végleg kikerültek a dokumentumból, és gyakorlatilag a párt lemondott a szocializmus megvalósításáról. Mondhatni: a svéd szociáldemokrata párt a Németországi Szociáldemokrata Párt nevezetes Bad Godesberg-i fordulata (1959) előtt egy évtizeddel végrehajtotta a maga Bad Godesberg-jét. Az új cél a teljes foglalkoztatás elérése és az életkörülmények javítása, a jóléti állam megteremtése lett. Svédországban lemondtak a kulcsiparágak államosításáról (ellentétben a drasztikusan államosító angol Munkáspárttal), a termelés ellenőrzése helyett inkább az elosztás igazságosabbá tételére helyezték a hangsúlyt.

A Parasztszövetség, majd utódja, a Centrum Párt támogatta a szociáldemokrata politikát, ez biztosította a vidék támogatását és a parlamenti többséget a szociáldemokrata kormányok számára.

A SAP 1932-től 1976-ig rendületlenül vezette az országot, igaz, jelentős részben kisebbségi kormányzás keretében. Norvégiában hasonlóan szociáldemokrata ciklusról beszélhetünk a 20. század második felében. Dániában a szociáldemokrata kormányzás jóval megszakítottabb volt:

ország	szociáldemokrata ciklusok a 20. században	szociáldemokrata kormányzás éveinek száma
Dánia	1924-1926, 1929-1942, 1947-1950, 1953-1968, 1971-1973, 1975-1982, 1993-1994, 1994-1996, 1996-1998, 1998-2001	51 év
Norvégia	1935-1945, 1945-1965, 1973-1981, 1990-1997	46
Svédország	1920, 1921-1923, 1924-1925, 1932-1976, 1982-1985, 1996-2006	63 év

Mint látható, a jóléti állam kiépítése az 1930-as évektől az 1970-es évekig döntően szociáldemokrata kormányok alatt ment végbe.

Svédországban volt a leghosszabb ideig hatalmon a szociáldemokrata párt, Dániában pedig a legtöbb koalíciós kormányzásra került sor a szociáldemokrata és a jobbközép pártok között.

Hangsúlyozni kell, hogy a jóléti állam össz-párti teljesítmény volt, akkor is, ha a szociáldemokrata párt szerepe és tekintélye megkérdőjelezhetetlen a folyamatban. A szociáldemokraták azonban mit sem tudtak volna tenni programjuk megvalósítása érdekében, ha nem bizonyítják be a konzervatívoknak és liberálisoknak, hogy nem törekednek a forradalomra. A szociáldemokrata pártok harcosan királyellenes, államegyház-ellenes, antiklerikális pártokból az államformát és az államegyházat elfogadó, a hagyományokat becsülő pártokká váltak. Föladták a parlamentarizmus elvetését, amelynek különben sem volt értelme azután, hogy bekerültek a parlamentbe. Végül az osztályharc fogalmát is száműzték.

A konzervatívok és liberálisok ezen után már elfogadták bizalommal a szociáldemokrata pártok programját. A liberálisok is elfogadták, hogy bizony a válságok enyhítése érdekében olykor be kell avatkozni a piac folyamataiba. A parasztpártok, az erős északi parasztságra támaszkodva, a liberális pártokkal együtt kiegyensúlyozó-kiegyenlítő szerepet játszottak a szociáldemokrata és a konzervatív táborok között. A parasztok jóval zökkenőmentesebben részesültek a szociális jogokból, mint [ahogyan az például Magyarországon történt](#). A szociáldemokrata párt kénytelen volt figyelembe venni a parasztság érzékenységét, hogy megnyerje pártjaikat a jóléti állam építésének.

Ha a kisparasztok morgolódtak is olykor a magas adók miatt, a nyugdíjjogosultság, az ingyenes állami iskolarendszer, a lakásépítési hitel, és megannyi szociális jog ellensúlyozta a kritikát. Természetesen ne úgy fogjuk föl ezt, hogy a paternalista, jóságos állam adott mindent: a társadalom alulról szerveződése, a civil társadalom önmozgása, évszázados hagyományai nélkül az állami támogatások sem értek volna sokat. A szövetkezeti mozgalom már a 19. században kialakult, evangélikus lelkipásztoroknak, konzervatív és keresztényszociális gondolkodóknak köszönhetően. Az iskolarendszer fejlettsége is olyan alap volt, amelyre lehetett építkezni.

Sajnos Magyarországon minden másképpen történt. Magyarországon és Skandináviában ugyanaz volt a kiindulópont 1918-19-ben: forradalmi és polgárháborús helyzet, tüntetések, éhséglázadások rázták meg az országokat. Martin Andersen-Nexö A hódító Pelle című monumentális regénye, amely körképszerűen ábrázolja a századforduló Dániáját, a dán munkásmozgalom kialakulásának és eszmei magára találásának históriáját, jól bemutatja, milyen éles osztályharc dúlt a tőke és a munka között egy skandináv országban. Nem tűnt lehetetlennek Skandinávia „bolsevizálódása”, az, hogy a térség lesz a második kocka a világforradalom eldőlő dominósorában...A világforradalom, mint tudjuk, elmaradt, a lenini kísérlet zátonyra futott Bajorországban, Magyarországon, Lengyelországban és Finnországban. Skandinávia számára ez volt a mélypont, ahonnan szükségszerűen el lehetett rugaszkodni.

Magyarország számára is mélypont volt az 1918-19-es időszak, ám itt nem sikerült sem a baloldalt és a parasztságot is magában foglaló politikai konszenzus kialakítása, sem a társadalom egészének felemelését biztosító emberséges szociális rendszer kialakítása.

Míg 1919-ben a magyar politika beletorkollott a Tanácsköztársaságba és a fehérterrorba, Skandináviában sikerült békés úton rendezni a politikai válságot. A szociáldemokrata pártok hatalomra kerültek, ha rövid időre is. Büszkéek lehetnénk arra, hogy a magyar szociáldemokraták négy kormányban is hatalomra kerültek 1918-19-ben, megelőzve a skandináv szociáldemokrata pártokat. Csakhogy éppen az 1918-19-es szerepvállalás miatt a magyar szociáldemokratáknak üldöztetéssel kellett szembenézniük 1919-ben, és csak a Bethlen-Peyer paktum szabadította ki őket a politikai értelemben vett karanténból. A magyar szociáldemokraták bekerültek a parlamentbe, de a Horthy-korban esélyük sem volt kormányra kerülni. Ezzel ellentétben a skandináv szociáldemokraták lassan kormányra kerültek.

A parasztság önszerveződése is másképpen alakult. A magyar agrár- és parasztpártok, az ún. kiskgazdapártok nem tudtak kormányra kerülni, legalábbis úgy nem, hogy aközben az elit el ne sikkassa a programjukat. A Horthy-korszakban a parasztság nagy része sokkal nyomorúságosabb viszonyok között élt, mint a dán vagy svéd kiskgazda, noha földrajzi lakóhelye sokkal kedvezőbb volt, sokkal jobb életszínvót tehetett volna elvben lehetővé. A lakóhelyi, szocializációs ellentét,

valamint a Bethlen-Peyer paktum miatt a szociáldemokraták nem voltak képesek elérni a magyar paraszti népességet. Ezzel szemben a skandináv térségben lassan kialakult egy együttműködés a szociáldemokrácia és a parasztpártok között.

Ebben segített a szociáldemokrácia lassú elszakadása a parasztok által nem értett marxista nyelvezettől, valamint az, hogy Skandináviában a kisipar tette ki az ipar jelentős részét, és a kisipari vállalatok széteszlottak az északi országokban, így a parasztság és a munkásság lakóhelye nem vált szét. A parasztság és a munkásság közötti hétköznapi szolidaritás megnyilvánult politikai téren a parasztpártok és a szociáldemokrata pártok együttműködésében. Bár a város-vidék törésvonal fönmaradt, sőt Svédországban és Norvégiában az Észak és a Dél közötti törésvonal is, ám a szociális igazságosság és ennek gyakorlata kialakításában az agrárpártok és a szociáldemokrata pártok természetes partnerei voltak egymásnak.

Magyarországon az 1919-es Tanácsköztársaság elvetélt kísérlete következtében a paraszti népesség idegenül, gyakran ellenségesen állt szemben a szociáldemokráciával, már ha egyáltalán tudott róla. A magyar és skandináv parasztság eltérő magatartásához feltétlenül tudni kell azt is, hogy alapvetően más volt a birtokviszony a két térségben. Skandináviában a kisbirtokos parasztság nagyszámú volt. Magyarországon viszont (hasonlóan Közép- és Kelet-Európa egészéhez, valamint az ebben a vonatkozásban szintén közép-európai Poroszországhoz) a parasztság legfőbb vágya éppen a földosztás volt.

Az itt élő, nagybirtok szorításában vergődő parasztsághoz képest a skandináv parasztság valóban irigylésre méltónak tűnt. Mivel 1919-ben a Tanácsköztársaság nem osztott földet, hanem meghirdette a termelőeszközök kialakítását, nemzedéknyi időre bizalmatlanságot ültetett el a parasztságban.

A liberális pártok centrumpozíciót töltöttek és töltenek be, egyforma vegyértékkel a konzervatívok és a szociáldemokrácia felé. Magyarországon nem történhetett volna meg – több ok miatt sem –, ami Finnországban, nevezetesen, hogy 1937-ben a Szociáldemokrata Párt az Agrár Ligával és a liberális Nemzeti Progresszív Párttal közösen alakított kormányt. Ez olyan volt, mintha a Magyarországi Szociáldemokrata Párt a Független Kisgazdapárttal és például a Rassay Károly-féle Polgári Szabadságpárttal lépett volna koalícióra! A szociáldemokraták, agrárpártiak és progresszívek úgynevezett „vörös föld” kormánya igyekezett javítani a mezőgazdasági népesség és az ipari munkásság helyzetén. Talán ennek fényében sem csodálható, hogy a magyar népi mozgalom tagjai példaként tekintettek Suomi-ra (azaz Finnországra).

Természetesen nem vagyunk naivak: az, hogy a liberális pártok egyforma vegyértékkel rendelkeztek a konzervatív és szociáldemokrata irányba, nem jelenti azt, hogy mindez szeretetből történt. A pártrendszer szerkezete alapvetően befolyásolta a liberális pártok mozgását. A pártrendszer szerkezete és a pártok egymáshoz való kapcsolatrendszere is eltérő a két térségben.

Magyarországon a dualizmustól kezdve a nagypártok dominanciája érvényesült. Általában mindig egy nagypárt kormányzott, amelynek leváltására a fragmentált ellenzék hiábavalóan törekedett.

Skandinávia országainak pártrendszereit az erős baloldali (szociáldemokrata) és jobboldali (konzervatív) tömb, valamint e két tábor között egy kétosztatú (agrárpárt és liberális párt) centrum jellemezte. Az 1970-es évektől ez a négyosztatú pártrendszer kiegészült új ügyekre fókuszáló irányzatokkal: újbalsoldali, zöld és bevándorlás-ellenes pártokkal. A kommunista pártok viszont, amelyek a két háború között még beágyazottak és erősek voltak, elveszítették jelentőségüket. A koalíciós kormányzás kifejezetten gyakori a skandináv rendszerekben.

Még arra is volt példa, hogy szociáldemokraták, konzervatívok, parasztpártiak és kommunisták egy kormányban voltak. Svédországban 1944-48 között állt fenn ez a páratlanul színes koalíció. Különösen izgalmas, hogy a kommunista párt nemcsak képes volt együttműködni a jobboldallal, de még azt is elfogadta, hogy az ország geopolitikai érdekből erősen szovjetellenes külpolitikai irányt képviselt. 1951-1958 között Tage Erlander kormánya két cikluson állt a Parasztszövetséggel kormányzott együtt. Nem mellékes megjegyezni, hogy ez a két ciklus volt az egyetlen időszak, amikor a szociáldemokrata párt nem kisebbségben kormányzott. Ez a példa is mutatja a parasztpárti-szociáldemokrata együttműködés tartós jellegét és szilárdságát.

Dániában az 1993-94-es koalíció volt az eddigi legszínesebb: öt párt alkotta a koalíciót. A dán pártrendszerben két liberális párt található, amelyek a „Bal” nevet viselik, amely abban az értelemben nem meglepő, mert a 19. század végén szerveződtek meg, amikor még a liberális tábor jelentette a tényleges baloldali pólust a pártrendszerben: a Venstre és a Radikális Venstre egyaránt koalícióban kormányoztak. Előbbi a Konzervatív Néppárt, utóbbi a Dánia Szociáldemokrata Pártja természetes szövetségese. Itt tehát, ellentétben Svédországgal, nem arról van szó, hogy a liberális párt szabad vegyértékkel rendelkezik a két tábor felé, hanem arról, hogy két liberális párt „munkamegosztásban” kötődik egyik és másik nagyobb eszmei táborhoz.

A svéd modell működésben

A jóléti társadalom kiépítését három szakaszra oszthatjuk. Az első az 1920-as évektől az 1940-es évek közepéig tartott, amikor megfogalmazódott a válság és a tüntetések hatására a jóléti reformokra irányuló konszenzus. Az 1940-es évek közepétől az 1970-es évek elejéig tart a tulajdonképpeni jóléti reformkorszak. Végül az 1970-es évek óta egy olyan szakaszt láthatunk, amelyben apró változtatásokkal, kiigazításokkal a rendszer folyamatosan működik. A svéd szociáldemokrácia hosszú, mindössze egy ízben megszakított 1932-1976 közötti kormányzása során az alábbi főbb törvények születtek:

öregségi segély	1935
anyasági pótlék	1937
az alanyi jog bevezetése a szociális és oktatási rendszer minden szintjén	1939
családi pótlék	1946
egységes munkanélküli-segély	1948
általános egészségbiztosítás	1953
egységes állami középiskolai rendszer	1950
kötelező egységes, állami betegbiztosítás	1955
pótnyugdíj	1958
általános iskola reformja	1962
alkotmányreform: a király hatalmának korlátozása reprezentatív szerepkörre, az egykamarás parlament bevezetése	1974

Fölmerül a kérdés, mennyire volt hatékony a reformtörvénykezés.
Mert egy dolog a törvények meghozatala. Ám a paragrafusok
hétköznapiakba való átültetéséhez szükség van még valamire:

az anyagi forrásokra. Ha összevetjük Svédországban a közkiadások alakulását a GDP százalékában Németország (1949-től az NSZK) hasonló tételeivel, akkor azt láthatjuk, hogy a II. világháború végéig a svéd közkiadások aránya elmaradt a németektől. Németországban előbb kezdődött a szociális törvénykezés (már a bismarcki korban), mint Svédországban, és utóbbi jóval szegényebb országnak számított.

A II. világháború vége ellenkező helyzetben találta a két országot: Németország romokban hevert, legyőzve, míg Svédország a kétarcú semlegességből profitált, és éppen ekkorra túljutott a gazdasági válságon. Az angolszász megszálló hatalmaknak érdeke volt a német szociális piacgazdaság kialakítása, amely ideológiai tartalmában igen, funkcionálisan azonban nem sokban különbözött a svéd folkhemmet-modelltől. Az 1960-as évek elején a két ország különbsége kiegyenlítődött, majd a következő évtizedekben a svéd közkiadások meglódultak, hagyva a német közkiadásokat. Ám az 1980-as években lassú apály kezdődött a közkiadásokban. A svéd közkiadások szintje a német fölé maradt, ám már soha nem érte el az 1980-as szintet:

év	Németország (1949-től NSZK)	Svédország
1913	14,8	6,3
1920	25	8,1
1937	42,4	10,4
1960	32,4	31
1980	47,9	60,1
1990	43,8	56,2
2000	44,5	57,4

Mindezek a reformok nem váltottak ki ellenkezést mindaddig, amíg a svéd gazdaság folyamatosan növekedett, vagyis az 1950-60-as években. Szerencsére 1951-ben véget ért a hosszú recesszió, így a szociális és oktatási reformok egybeestek a svéd gazdaság fellendülő szakaszával. Bár nem tartozik szorosan a témához, de fontos megjegyezni, hogy a skandináv országok számára egy békés periódus kezdődött. Norvégia és Dánia megszabadult 1945-ben a német megszállástól, Finnország pedig – elfogadva a Szovjetunió vezető szerepét – önállóan alakíthatta belpolitikáját.

Svédország a koreai háborúban küldött utoljára harcoló katonákat külföldre. A skandináv országok elkezdtek jobban figyelni egymásra. Félrerakták a múltból hozott ellenségeskedéseket, és megkezdték összehangolni politikájukat. 1952-ben megalakították közös egyeztető fórumukat, az Északi Tanácsot. A skandináv államok, ahogyan jóléti politikájuk következtében közeledtek egymáshoz, kifejezték a külvilág felé, hogy nem fogadják el sem az amerikai, sem a szovjet dominanciát. Harmadik utat képviseltek, ami ez esetben a skandináv külön utat jelentette.

Konzervatív (fél)fordulat

Hosszú ideig semmi nem zavarta meg a prosperitást. Bár az 1960-as évek végére kiterjedő jóléti társadalom látszólag gondtalanul működött, a bürokrácia növekedése, az adóprés és a szakszervezetek nagy befolyása kiváltotta az új jobboldal kialakulását, amely óvatosan megkérdőjelezte a konszenzust. Ám csak az 1960-as évek végén, a gazdasági növekedés lelassulása idején születtek olyan pártok és mozgalmak, amelyek kifejezetten hadat üzentek az általuk túl bőkezűnek vélt jóléti államnak.

A helyzetet súlyosbította, hogy nem egyszerűen gazdasági, hanem kulturális problémákról volt szó. Pontosabban a sokáig a szociális kérdésre fókuszáló skandináv államokban új kulturális viták is felszínre törtek. Az 1974-es alkotmányreform, amely a szociáldemokrata Olof Palme nevéhez kötődött, kiélezte ismét a királypártiak és királyellenesek viszonyát. A szociáldemokrata pártok, miután a szociális kérdésben

eljutottak a plafonig, ameddig egy kapitalista országban eljuthattak, elkezdtek képviselni új csoportok emancipációját. A nők, a kisebbségek (pl. számik) helyzete, a bevándorlás, az ifjúsági kérdés, a környezetvédelem, a szolidaritás a harmadik világ elnyomott népeivel és parasztmozgalmaival – mind-mind olyan kérdés volt, amely addig marginális problémának tűnt a skandináv társadalmakban.

Az életszínvonal növekedése, az urbanizáció, a gazdasági recesszió azonban fölerősítették ezeket a problémákat. A szociáldemokrata pártok humánus programjuknál fogva nem hagyhatták figyelmen kívül az addig marginálisan kezelt társadalmi csoportok helyzetét és problémáit, ám a fókusz átváltásával óhatatlanul taszító erőt gyakoroltak a szociáldemokrácia klasszikus bázisának és a párt szövetségeseinek egy részére. A környezetvédelem fölkarolása megterhelte a szociáldemokrácia és a vállalkozók viszonyát, a számik oktatási és kulturális jogainak kérdése fölvetette a nemzet fogalmához és a nemzetépítéshez való viszony újragondolását, a kulturális modernizáció pedig a régi szövetségest, a vidék pártjait taszította közelebb a konzervatívokhoz. Végül, hogy a problémahalmaz teljes legyen, 1982-re a munkanélküliség ismét a politikai viták középpontjába került.

Svédországban 1969-ben bontott zászlót a Mérsékelt Párt, Dániában 1972-ben a Haladó Párt, majd a norvég Haladó Párt. Ezek a pártok a korábbi konzervatív pártokat jellemző keresztény-konzervativizmus helyett a liberális gazdaságfilozófiára helyezték a

hangsúlyt. Példaként ismét a svéd párthoz fordulhatunk. A Mérsékelt Párt 1976-ban kormányra került, és két ciklusig nem is engedte el a hatalmat. Ám a jóléti társadalom hátrányos következményei elleni kritika valójában a következő évtizedben ért be: 1991-94 között a Mérsékelt Párt a centrupártiakkal, liberálisokkal és kereszténydemokratákkal közösen kormányzott. Nemsokára kiestek a hatalomból, ami nem csoda: 1994-re a munkanélküliség elérte a 13%-ot, köszönhetően a világgazdaság átalakulása mellett a kormány megszorító politikájának. Ám hamarosan visszatértek a hatalomba. 2006-2014 között Fredrik Reinfeldt személyében a Mérsékelt Párt adta a miniszterelnököt.

A párt választási sikerét nagymértékben az tette lehetségessé, hogy a Mérsékelt Párt tanulóképességgel rendelkezett. A mérsékelt pártiak Reinfeldt vezetésével profiltisztítást hajtottak végre: míg korábban éles kritikával illették a bőkezű svéd jóléti államot, most arról beszéltek, hogy bizonyos reformokra van szükség ahhoz, hogy a „svéd modell” fönmaradhasson. Reinfeldt jó érzéssel vette észre, hogy a magas jövedelműek és a középosztály mellett a fizikai dolgozókat is meg kell nyernie.

A szakszervezeti munkásság 90%-os arányban a szociáldemokraták mögött sorakozott föl, és a Mérsékelt Párt korábbi fenyegetőzése a munkatörvények szigorításával csak bőszítette őket. Reinfeldt viszont csak apróbb változásokat helyezett kilátásba, egyébként ígéretet tett a jól működő munkaügyi szabályozás

fönntartására. Egyúttal azonban azt is jól fölmérte, hogy Svédországban is érvényes az Európa-szerte tapasztalható folyamat: a munkásság kulturálisan konzervatívabb, mint az új baloldali politikusgeneráció, és a befogadás, migráció, globalizáció hívószavai nem rokonszenvesek számára. Végeredményben Reinfeldt elérte azt, hogy a Mérsékelt Párt hajóját a jobboldalról a centrumba kormányozza.

Első miniszterelnöksége idején a kiegyensúlyozott költségvetést, adócsökkentést és a foglalkoztatottság bővülését vette programjába. Ugyanakkor a svéd modellen lényegében keveset reformáltak, és például a menekültkérdésben a Reinfeldt-kabinet kifejezetten toleráns politikát vitt, hűen a svéd hagyományokhoz. Lényegében tehát alig lehet kimutatni ellentétet a szociáldemokrata kabinetekkel.

Ami Svédországban lezajlott az 1990-2000-es években – a jobboldal megerősödése –, az végbement a többi skandináv országban is. A jóléti konszenzus mindenütt éles támadás alá került, bár sehol nem számolták föl. Ehhez túlságosan erős a konszenzus támogatottsága. Az új kérdések – például a menekültkérdés, bevándorlás – azonban minden országban a politikai élet középpontjába kerültek. A szélsőjobboldal új pártjai mindenütt megjelentek. A Dán Néppárt 1998-ban, a Svéd Demokraták először 2010-ben kerültek be a parlamentbe. Míg korábban hirdették a jóléti társadalom reformját, az állam szerepének megkurtítását, mára lényegében szögre akasztották ezeket az elveket, és teljesen áttértek a bevándorlás kérdésére, meghallván az új idők szavát.

Ugyanakkor a jobboldal sem mert szembemenni a jóléti társadalmat körülvevő társadalmi konszenzussal. Ez az oka annak, hogy a harcias retorika ellenére a jobboldali pártok nem törölték el a jóléti államot, csupán apró kiigazításokat hajtottak végre a rendszerben. A skandináv modell, köszöni szépen, jól van, nem semmisült meg. Mai napig az 1930-40-es évek konszenzusa tartja életben a svéd modellt. A skandináv modell fontos eleme a skandináv népek önképének, és e tekintetben fontos identifikációs pont. Természetesen a jövőben aligha lehet számítani a bőkezű állami szolgáltatások fönntartására, hiszen az ökológiai krízis miatt az erőforrások szűkösségével kell számolni. De a skandináv társadalmak készek tovább fejlődni.

Konklúzió

Skandináviára előszeretettel tekintenek valamifajta különleges térségként, amely nem hasonlítható Európa más országaihoz. Ez azonban részigazság. Pogátsa Zoltán joggal hangsúlyozta, hogy az északi modell nem olyan rendszer, amelyet ne lehetne megvalósítani más országokban. S fordítva: Skandináviában az 1910-es években nem volt magától értetődő, hogy alig három-négy évtized alatt egy magasan fejlett igazságos társadalom alakul ki. Bár Skandinávia rendelkezik olyan sajátosságokkal, amelyek kiemelik ezt a régiót más európai térségekhez képest, és önálló karakterrel, lelkeséggel ruházzák föl (ilyen közös sajátosságok a zord természetföldrajzi környezet, a szabad parasztság nagy létszáma, a nemesség kicsi aránya a társadalomban, a protestáns kultúra következtében az írni-olvasni tudás

magas foka, az iskolarendszer fejlettsége, a szövetkezeti mozgalom elterjedtsége), mindezek csak lehetőséget jelentettek. A jóléti konszenzusban szükséges volt a pártok megegyezése.

Magyarország nem tudja az utat követni, amelyet Skandinávia bejárt. És nem a történelmi előfeltételek, esélyek miatt. Hanem azért, mert a történelmi esélyekből következően a pártok másfajta lehetőséggel rendelkeztek. Magyarországon a szociáldemokrata párt soha nem rendelkezett olyan önálló mozgástérrel, mint Skandináviában. A parasztság nagy aránya ellenére Magyarországon a paraszt- vagy agrárpártok, amelyet a magyar politikai rendszerben kisgazdapártoknak neveztek, soha nem voltak képesek kormányra kerülni úgy, hogy megőrizték önálló arculatukat. A liberális pártok soha nem voltak képesek a parasztpártokkal együtt betölteni a mérleg nyelve pozícióját a jobb- és baloldal között. Az ideológiai viták sokkal élesebb választóvonalat jelentettek a magyar politikai rendszerben, mint a skandináv régió rendszereiben.

Nagyatádi Szabó István, Rassay Károly, Vázsonyi Vilmos, Peyer Károly és Kéthly Anna – hiába rendelkeztek erkölcsi tartással és szervezőképességgel – mindig másodhegedűsök maradtak a kormányzásban, a politikai alkuk útvesztőiben. A liberális pártok és a parasztpártok nem találtak egymásra a magyar politikai rendszerben, a rengeteg szocializációs, lakóhelyi és egyéb konfliktus következtében. 1919 után a parasztság bizalmatlanul, ha nem ellenségesen tekintett a szocialista pártokra.

A Bethlen-Peyer paktum, valamint a parasztság és a munkásság közötti lakóhelyi és szocializációs távolság lehetetlenné tett mindenfajta együttműködést. Azok a rétegek, amelyek közös metszetet jelenthettek (az ingázó segédmunkásság, az agrárproletariátus), iskolázatlanságuk miatt nem rendelkeztek a politikai tudatosság magas fokával, a politikai tudatosságot az egyszerű úrellenesség, a pártlojalitást az egyes személyhez – sikeres képviselőhöz – és az egyházhoz való lojalitás pótolta. A Horthy-korszakban a „liberális” szó gyakran szitokszót jelentett, ellentétben Skandináviával. Ezért aztán a liberális pártokra mindig a gyanú árnyéka vetült jobboldalról. A liberális párt egyébként sem volt képes elérni a paraszti népességet, a maga polgári és urbánus karakterével.

A Horthy-korszakban a népi írók mutattak érdeklődést a skandináv társadalompolitika iránt. Kodolányi János és Kovács Imre számára megnyerő volt a dán szövetkezeti modell, a skandináv régió egészében működő népfőiskola, a népi protestantizmus, általában a parlamentarizmus csöndessége és békéje, összehasonlítva a magyar politikai életet jellemző hangoskodással. A szociáldemokraták számára ekkor még a német és osztrák szociáldemokrácia jelentett példát. Csak az emigrációban történt meg a szociáldemokraták fordulása a skandináv modell felé – de persze akkor már késő volt.

A svéd fejlődésből leszűrhetőek tanulságok a magyar pártrendszer fejlődésére:

1. A SAP rugalmasan alkalmazkodott az adaptációs kihíváshoz. Az 1930-as években föladata a marxista frazeológiát, amely akadályává vált növekedésének. A szocializmus megvalósítása helyett a szegénység csökkentése, a leszűkítő munkáspárti jelleg helyett a "kisemberek pártja" arculat jellemezte a SAP-ot az 1932-es választástól kezdve. Később az adaptációs nyomásnak való sikeres megfelelés lehetővé tette, hogy szövetséget kössön az agrárpárttal. Ugyancsak ez a képesség tette képessé a pártot az 1990-es években a jóléti társadalom óvatos korrekciójára, amely azonban nem tagadta meg a "népotthon"-modell lényegét.
2. Nagyfokú koalícióképesség, amely pragmatikusan alkalmazkodik az ideológiai ellentétekhez. Az agrárpárt (Parasztszövetség, Centrum Párt) és a liberális párt mint centрупártok betöltötték a mérleg nyelve szerepét a bal- és jobboldali tömb között. Gazdasági és szociális kérdésekben az agrárpárt a SAP állandó szövetségese volt, ugyanakkor kulturális téren közelebb állt a jobboldalhoz. Ez a kettősség a magyarázata annak, hogy az agrárpárt a SAP szövetségeseként részt vett a jóléti állam megalapozásában az 1950-60-as években, majd pedig - a jóléti állam beüzemelését követően - lassan elfordult a SAP-tól, és 1976-1982 között, majd 1991-94 között a jobbközép pártokkal közösen kormányzott. A liberális párt kezdettől nyitott volt mindkét ideológiai tömbbel a szövetségre.

3. A skandináv társadalom meglévő intézményei - szövetkezetek, erős szakszervezeti mozgalom, az evangélikus egyház társadalmi reformer körei - egy olyan hálózatot alkottak, amelyre a szociáldemokrácia építkézhetett, megvalósítva jóléti programját. Általában a társadalom alulról szerveződő aktorait alábecsülik a jóléti állam kialakulásának, holott a pártok mellett a szövetkezetek, települési önkormányzatok, egyházak stb. is fontos szerepet játszottak. A társadalom eme kis körei, és a szolidaritás érzése nélkül, amely egybefűzte őket, a jóléti állam kialakulása jóval nehezebben ment volna Svédországban. A SAP nem semmisítette meg a szabadságnak és önkormányzatnak e kis köreit, ellentétben az 1949 utáni magyar kommunista párttal. A SAP támaszkodhatott egy szerves, továbbélő hagyományos közösségi modellre.

A szakirodalom kiemeli a svéd pártokat illetően a pragmatizmust. Ennek következtében sikerült elfogadtatni a konzervatívokkal az 1917-es alkotmányreformot, a munkaadók szövetségével az 1938-as saltsjöbadeni egyezményt, majd a SAP baloldalával a szocializmus föladását, a Reinfeldt-kormányokkal a jóléti állam megtartását, végül a Göran Persson vezette szociáldemokrata kormánnyal a jóléti államon végrehajtott szükséges korrekciós intézkedéseket. Ez a pragmatikus, a gyakorlatot az ideológia elé helyező gondolkodásmód, amelyet érdemes lenne megtanulni a svéd példából.